

Jerzy Kowalski

Mapa Królestwa Polskiego w ożarowskim dworze

Rocznik Wieluński 3, 126-131

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Kowalski

MAPA KRÓLESTWA POLSKIEGO W OŻAROWSKIM DWORZE

W wyposażeniu ożarowskiego dworu, gdzie od 20. lat mieści się Muzeum Wnętrz Dworskich (oddział Muzeum Ziemi Wieluńskiej), znajduje się szereg cennych eksponatów.

Jednym z nich jest kolorowa MAPA POGLĄDOWA KRÓLESTWA POLSKIEGO opracowana przez Jadwigę z Zakrzewskich Wójcicką (1850-1933), a wydana przez Stanisława Szafarkiewicza, redaktora dwutygodnika „*Inżynieria i Budownictwo Cywilne, Przemysłowe i Rolnicze, pismo półmiesięczne ilustrowane, popularne dla inżynierów, budowniczych, właścicieli fabryk maszyn, przemysłowców i rzemieślników, górników, przedsiębiorców, obywateli ziemskich &&&*”. Wydał ją S. Szafarkiewicz (1853-1885)¹ dla prenumeratorów i czytelników swojego pisma w marcu 1885 roku. Kilka miesięcy później, w drukarni Ignacego Zawiszewskiego przy Nowym Świecie 46 w Warszawie, ukazały się objaśnienia do mapy ze wstępem wydawcy.

Decyzję o przygotowaniu do druku cennego dziś zabytku polskiej kartografii redaktor „*Inżynierii...*” podjął w czerwcu 1884 roku, ustalając wstępnie jej cenę na 7 rubli dla prenumeratorów i 10 rubli dla pozostałych osób oraz zapowiadając jej pojawienie się na rynku w pierwszej ćwierci 1885 r. Zwiększający się zakres prac nad redakcją, a także konieczność przeprowa-

---

¹ S. Ł o z a, *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954, s. 298.

² Chodziło o konsultacje z wybitnymi pedagogami i geografami oraz z malarzem. Jak podaje „*Inżynieria i Budownictwo*” w numerze 19 z 1884 r. byli to: B. Chlebowski, W. Dawid, A. Dygasiński, K.E. Dziewulski, M. Grabiński, F. Łagowski, W. Nałkowski, A. Nowicki, F. Sulimierski, Świeżawski, A. Szumowski, F. Witkowski, Włoskiewicz, Z. Wróblewski, M. Andriolli.

dzenia konsultacji co do poprawności treści mapy z przedstawicielami guberni i najlepszymi specjalistami², zmusił wydawcę do ustalenia nowej ceny, odpowiednio na 12 i 15 rubli. Nie znalaziono jednak chętnych do wykupienia całego nakładu, toteż w formie zachęty, na początku kwietnia 1885 r., redakcja zdecydowała się obniżyć na czas krótki cenę mapy dla prenumeratorów do 10 rubli, by potem – od czerwca t.r. podwyższyć ją znowu do 12 rs³.

Szafarkiewicz tak opisuje publikację: „*Mapa p. Wójcickiej przedstawia kraj nasz pod względem etnograficznym, historycznym, rolnym, leśnym, górniczym, przemysłowym, komunikacyjnym, hodowli zwierząt domowych, gospodarstwa rybnego, sieci kolei żelaznych, ważniejszych dróg bitych i hydrografii, z oznaczeniem punktu spławności rzek naszych. Jednym słowem Mapa Królestwa Polskiego podaje wyczerpującą charakterystykę każdego zakątka ziemi naszej, rozszerza i ułatwia jej znajomość, oraz ujawnia wiele anomalii w prowadzeniu gospodarstwa narodowego – i brak umiejętności w spożytkowaniu skarbów, jakimi tak hojnie obdarowała nas przyroda*”⁴. I dalej: „*Mapa 2 i ¼ łokcia szeroka i blisko 3 łokcie długa (118 x 153 cm – przyp. JK) werniksowana, podklejona, opatrzona w wałki politurowane i sznury do wieszania, wykonaną jest sposobem chromolitograficznym w znanym zakładzie artystycznym p. Władysława Główczewskiego*⁵ w Warszawie. Część kartograficzną odrobił p. E. Dunay - inż., artystyczną p. W. Sandecki – malarz”⁶.

Z granic administracyjnych mapa uwzględnia tylko podział kraju na dieście guberni. Ze względu na czytelność nie zaznaczono na niej granic powiatów. Użyto tylko osobnych znaków dla miast powiatowych, tak, by służyły do orientowania się na mapie przy odnajdywaniu mniejszych miast i miejscowości konkretnego powiatu (zaznaczając w późniejszych *Objaśnieniach*, w jakim kierunku od miasta powiatowego się znajdują). Przy każdym mieście gubernialnym przedstawiono widoki ważniejszych gmachów danej miejscowości. Graficznie przedstawiono również wielkie fabryki, a tam, gdzie z braku miejsca nie można było tego zrobić, większą produkcję oznaczono odpowiednio większą figurą robotnika lub większym nagromadzeniem wyrobów.

³ O kolejnych decyzjach dotyczących ceny redakcja „Inżynierii...” informuje m.in. w numerach: 11, 12, 18, 19. 20 z 1884 r. i nr 4, 12, 17 z 1885 r.

⁴ *Objaśnienia do Mapy Poglądowej Królestwa Polskiego ułożonej przez Jadwigę z Zakrzewskich Wójcicką, wydanej nakładem St. Szafarkiewicza, Warszawa 1885, s. 1-2.*

⁵ B. P a w l a k, *Główczewski Władysław [w:] Słownik pracowników książki polskiej, Warszawa - Łódź 1972, s. 270-271.*

⁶ *Objaśnienia ...*, s. 3.

Autorka starała się zaznaczyć na mapie, jeśli miejsce na to pozwalało, najciekawsze miejscowości. Stosunkowo dużo jest ich w guberni kieleckiej, ponieważ zachowało się tam sporo zabytkowych budowli oraz powstało najwięcej nowych zakładów przemysłowych, zajmujących się wydobywaniem i wytapianiem rud żelaza oraz wypalaniem kamienia wapiennego (zagłębie staropolskie).

Symbolem rysunkowym określono na mapie tylko kilka gatunków drzew, a mianowicie: sosnę, świerk, brzozę, olchę, wierzbę, dąb i buk. Pozostałe autorka uwzględniła przy opisie miejscowości w *Objaśnieniach*...

Figura górnika określa miejsce wydobywania minerałów; wydobywanie piaskowca i wapienia przedniej jakości zaznaczono bryłami lub obrobionymi sztukami kamienia, a wypalanie wapna – piecami wapiennymi.

Mapa obwiedziona jest wokoło ramką o szerokości ok. 4 cm, z 95 obrazkami w sześciokątnych polach. Przedstawiono na nich m.in. - w górnej poziomej części (na 21 obrazkach) życie i pracę na wsi oraz płody rolne i zwierzęta hodowlane w Królestwie, natomiast w dolnej poziomej części (na 20 obrazkach, z herbem stolicy pośrodku) przemysł Warszawy. W dwóch pionowych częściach ramki (po 27 obrazków każda) przedstawiono objaśnienia znaków wykorzystywanych w treści mapy. Z prawej strony: przemysłu spożywczego, tekstylnego, drzewnego, rzemiosła oraz mydlarstwa, i wyrobu świec, wyrobów szklanych, warsztatów szkutniczych, drzew, uzdrowisk i źródeł mineralnych; z lewej: rolnictwa, ogrodnictwa, pszczelarstwa, rybołówstwa oraz jarmarków, młynarstwa, narzędzi rolniczych, hutnictwa, górnictwa i przemysłu wydobywczego. W czterech narożnikach obramowania przedstawiono reprezentacyjne zabytki Warszawy: kościół katedralny św. Jana, Uniwersytet Warszawski, posąg króla Jana III w Łazienkach i pomnik Mikołaja Kopernika na Krakowskim Przedmieściu.

W tym miejscu należałoby podkreślić, iż wspomniany malarz Władysław Sandecki (1869-1889)⁷, w okresie opracowywania plastycznego mapy, liczył sobie zaledwie 16 lat i był jeszcze uczniem szkoły artystycznej.

Tytuł mapy, jej skalę: 1 : 378 000, czyli 9 wiorst w calu angielskim (50 wiorst – 13,2 cm) wraz z objaśnieniami znaków graficznych oraz kolorowym oznaczeniem gatunków ziemi (piaszczyste, gliniaste, marglowe i czaroziem) umieszczono w lewym górnym rogu mapy.

W treści mapy użyto następujących skrótów: Kop. – kopalnie, Pokł –

---

⁷ E. S z c z a w i ń s k a, *Sandecki Władysław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 34, Wrocław 1992-1993, s. 459-460.

pokłady, Wyd. – wydobywanie, R. – rzeka i J. – jezioro.

Autorka zdawała sobie sprawę z niedostatków projektu mapy, dlatego tak pisze w *Objaśnieniach*: „Zakreślona z góry wielkość mapy, ogromna trudność w zebraniu materiałów, sprzeczność niekiedy urzędowych źródeł z prywatnymi wiadomościami, wreszcie trudności technicznego wykonania, pierwszy raz podjętego w takich rozmiarach w naszym kraju, wszystko to razem musiało bez wątpienia spowodować pewne błędy i niedokładności, od których żadna tego rodzaju praca, a tym bardziej pierwszy raz dokonana, nie może być wolna. Jednakże mamy nadzieję, że ludzie dobrej woli, po wyjściu naszej pracy, nie odmówią nam sprostowań i dopełnień, które w razie dojścia do skutku nowego wydania nie omieszkamy zużytkować”⁸.

Jakie miejscowości obecnego województwa łódzkiego zaznaczono na mapie?

Z guberni warszawskiej - miasto powiatowe Skierniewice i miejscowość Studzieniec; miasto powiatowe Łowicz, a z nim miejscowości: Bednary, Bielawy, Dąbkowice, Sopol, Łyszkowice i Nieborów; miasto powiatowe Kutno, a z nim miejscowości: Oporów, Dobrzelin, Walentynów, Sójki, Strzelce, Ostrowy, Łanięta, Konstancja i Krośniewice.

Z guberni radomskiej - miasto powiatowe Opoczno, a z nim miejscowości: Przysucha, Smogorzew, Drzewica, Klwów, Pilichowice, Machory, Ruda Białaczewska i Korytków.

Z guberni piotrkowskiej - miasto powiatowe Piotrków, a z nim miejscowości: Kociołki, Bukowie, Kaszewice, Smugi, Niechcice, Pytowice i Sulejów; miasto powiatowe Rawa, a z nim miejscowości: Wola Chojnata, Babsk, Węgrzynowice, Inowódz, Rzeczyca, Cielądz, Paprotnia, Nowe Miasto i Gostomia; miasto powiatowe Brzeziny, a z nim miejscowości: Koluszki, Ujazd, Tomaszów, Starzyce, Niebrów i Wilanowo; miasto powiatowe Łódź, a z nim miejscowości: Zgierz, Aleksandrów, Bełdów, Konstantynów i Ruda Pabianicka; miasto powiatowe Łask, a z nim miejscowości: Kolumna, Pabianice, Rembieszów, Wielka Wieś, Siemiechów i Żelów; miasto powiatowe Nowo-Radomsk (Radomsko), a wraz z nim miejscowości: Chełmno, Kodrąb, Klizin, Przerąb, Krzemieniowice, Brzeźnica, Pławno, Rzeki Wielkie, Smotryczew, Jasień, Niedospielin, Siłniczka i Dąbrowa.

Z guberni kaliskiej - miasto powiatowe Sieradz, a z nim miejscowości: Zduńska Wola, Zapusta, Klonowa, i Burzenin; miasto powiatowe Łęczyca, a z nim miejscowości: Tum, Leśmierz, Młynów, Ozorków i Poddebi-

⁸ *Objaśnienia...*, s. 7-8.

ce; z powiatu tureckiego zaznaczono Cielce i Wartę; miasto powiatowe Wieluń, a z nim miejscowości: Kielczygłów, Wieruszów, Mirków, Łubnice i Praszkę. W *Objaśnieniach...* przy każdej z wyżej wymienionych miejscowości zaznaczono jaki rodzaj rękodziela, przemysłu lub gałęzi rolnictwa jest w niej aktualnie wykonywany.

Mapę Poglądową Królestwa Polskiego wydano w nakładzie 1200 egz., z tego ok. 380 egz. zamówiły księgarnie Królestwa, a resztę rozprowadzono drogą prenumeraty wśród prywatnych nabywców i redakcji gazet. Z terenu województwa łódzkiego mapę zaprenumerowali m. in.: Arczyński Kazimierz ze Skierniewic; Baruch, Birenzweig, Borowski, Birnbaum, Bronikowski, Chonke, Danielewicz, redakcja „*Dziennika Łódzkiego*”, Gelich, Geyer, Grohman, Gruszczyński, Herbst, Kamocki, Karpow, Lochren, Małachowski, Meyer, Nalepiński, Płachecki, Poznański, Rampolt, Scheibler, Silbersztein i Żbikowski z Łodzi; Gruszczyński z Widawy; Krzyżanowski z okolic Sieradza; Łuniewski Hipolit z Warty; Rejd Wincenty ze Zgierza i redakcja piotrkowskiego „*Tygodnia*”. Szczegółowy wykaz prenumeratorów (przed ich opublikowaniem w *Objaśnieniach...*) zamieściła „*Inżynieria...*” w numerach 8, 9 i 10 z kwietnia i maja 1885 roku.

Ukazanie się mapy wywołało ożywioną dyskusję w prasie. Wypowiedzieli się m. in. pisarz Adolf Dygasiński i geograf Wacław Nałkowski. Słynny uczyony, w czterech kolejnych numerach „*Przeglądu Pedagogicznego*”⁹ zamieścił *Uwagi krytyczne do Mapy Poglądowej Królestwa Polskiego ułożonej przez Jadwigę Wójcicką*. Wydał je w 1886 roku w formie oddzielnej broszury¹⁰. Jej recenzję zamieściła „*Prawda*”¹¹. Oto jej fragment: „*Autor określa najprzód znaczenie kart poglądowych i oddając zasłużone pochwały p. Wójcickiej, która wykonała nie tylko najlepszą mapę Królestwa Polskiego, ale właściwie opracowała wyborny podręcznik do geografii, a nawet więcej niż podręcznik, bo obrazowe przedstawienie kraju, „ilustrowaną pieśń o ziemi naszej”*”.

Kilkanaście lat później Wacław Nałkowski napisał w „*Ogniwie*”¹²: *Byłoby bardzo do życzenia, aby wydawcy zwrócili się do p. Wójcickiej o nowe wydanie mapy Królestwa Polskiego, gdyż pierwsze wydanie jest już*

⁹ „*Przegląd Pedagogiczny*” 1885, s. 576-586, 605-615, 637-648, 673-680.

¹⁰ W. N a ł k o w s k i, *Uwagi krytyczne do mapy poglądowej Królestwa Polskiego ułożonej przez Jadwigę Wójcicką*, Warszawa 1886, s. 39, nl. 1.

¹¹ „*Prawda*” nr 30 z 24 VII 1886.

¹² „*Ogniwo*” nr 20 z 26 IV 1903.

dawno wyczerpane, a przez ten czas wystąpiły nowe objawy, nagromadziły się nowe materiały, które na mapie powinny znaleźć uwzględnienie. Wydanie nowe tej mapy posunęłoby nieco naprzód sprawę naszego krajoznawstwa, tak bardzo ważną a tak bardzo zaniedbaną”. Jego apel nie był jednak podjęty.

Obecnie na terenie Polski znajduje się, według nie sprawdzonych informacji, 13 egz. tej mapy. Mapę eksponowaną we dworze w Ożarowie wraz z innymi mapami zakupił we Wróblewie, gm. Mokrsko w 1964 r., organizator Muzeum Ziemi Wieluńskiej, Tadeusz Olejnik, od spadkobierczyni znanego kartografa okresu Królestwa Polskiego, Józefa Michała Bazewicza.

Redaktor Szafarkiewicz wszystkim wydany mapom nadał numery bieżące, poczynając od nr 0001. Na odwrociu każdej mapy odciskał własny prostokątny stempel ze swoim nazwiskiem, miejscem wydania i jej numerem. Egzemplarz będący w Ożarowie nosi numer 1139.

Dwa egzemplarze interesującej mapy (z numerami 0731 i 0982) znajdują się również w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi. Ich szczegółowa proveniencja nie jest jeszcze wyjaśniona.